

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เครื่องจักสานเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีมาแต่โบราณ นักโบราณคดีไม่สามารถกำหนดอายุได้แน่นอน เนื่องจากวัสดุที่ใช้ทำนั้น เน่าเปื่อย สลาย ผุพังได้ง่าย เครื่องจักสานในระยะเริ่มแรกนั้นเข้าใจว่ามีลักษณะหยาบ โดยนำเอากิ่งไม้มาขัดกันหรือสานกันให้เป็นเครื่องหาบหามหรือกระโจมที่ปักอาศัย วิวัฒนาการใช้วัสดุไผ่หรือไม้ทำการจักสานให้เกิดเป็นรูปร่าง และลักษณะที่ใช้ประโยชน์ได้สะดวกและสวยงามยิ่งขึ้น จนทำเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้และภาชนะต่าง ๆ มีลักษณะประณีตขึ้น โดยลำดับ (มาโนช กงกะนันทน์, 2547, หน้า 10) ซึ่งสอดคล้องกับ วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2539, หน้า 8) ได้กล่าวไว้ว่า เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้าง เครื่องมือ เครื่องใช้ ในชีวิตประจำวันด้วยวิธีการสอด ขัด และสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอย และ สุรศักดิ์ สามประดิษฐ์ (2546, หน้า 7) กล่าวว่า เครื่องจักสานได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ควบคู่กันมากับอารยธรรมของมนุษย์ และตลอดเวลาที่โลกมนุษย์วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลำดับนั้น ทั้งในด้านรูปแบบและวิธีการ แต่การพัฒนาการของเครื่องจักสานจะพัฒนาไปอย่างช้า ๆ จนคนเรามองข้ามไป ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเครื่องจักสานเป็นเครื่องใช้ที่ใกล้ชิดคนส่วนใหญ่มากกว่าเครื่องใช้ประจำวันชนิดอื่น ๆ ในอดีต เป็นเครื่องใช้ที่มีลักษณะง่าย ๆ และเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ จนทำให้ไม่รู้สึกละเลยการเปลี่ยนแปลงนั้น อีกประการเครื่องจักสานบางอย่างก็มิได้เปลี่ยนแปลง เครื่องจักสานหลายอย่างที่ไม่ได้รับการพัฒนาให้เข้ากับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยปัจจุบันได้ ก็สูญหายไปไม่น้อย แต่ก็มีเครื่องจักสานหลายชนิดที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยมีได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากอดีตเลย โดยเหตุที่เครื่องจักสานทำด้วยวัสดุที่ผุพังได้ไม่คงทนนัก หลักฐานของเครื่องจักสานจึงไม่มีใครเหลืออยู่ ดังนั้นพยานทางวัตถุที่เหลืออยู่จึงมีน้อยกว่าเครื่องปั้นดินเผา

ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างเครื่องจักสานกับเครื่องปั้นดินเผา เกิดจากการค้นพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่เมืองอูร์ ประเทศเมโสโปเตเมีย ประมาณว่า มีอายุ 2,000 - 3,000 ปี ก่อนคริสตกาล โดยเซอร์เลโอนาร์ด วูลฟี ภาชนะดินเผามีร่องรอยของเครื่องจักสานปรากฏอยู่ สันนิษฐานว่ามนุษย์สร้างขึ้นด้วย การไถดินเหนียวลงในภาชนะเครื่องจักสานให้หนาพอ เมื่อแห้ง แข็งตัว หดลงแล้ว

จึงนำไปเผา ภาชนะจักสานสลายตัวไหม้หายไปหมดคงเหลือแต่ดินเผาที่มีรูปร่างและพื้นผิวตามแบบภาชนะจักสาน (มานิช กงกะนันท์, 2547, หน้า 10-11)

ปัจจุบันภาวะเศรษฐกิจและความต้องการของตลาด มีการยกระดับการผลิตในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งเทคโนโลยีการผลิตที่มีการปรับเปลี่ยนความหลากหลายของผลิตภัณฑ์รูปแบบมีความเป็นสากลมากขึ้น ผลิตภัณฑ์เซรามิกมีความแปลกใหม่ เน้นรูปลักษณะที่ไม่ซ้ำซาก (คณะทำงานพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจเซรามิกลำปาง, 2546, หน้า 1) ในทางสร้างสรรค์ส่งเสริมให้เกิดการออกแบบ ลักษณะใหม่ ๆ โดยไม่จำเป็นจะต้องผูกพันกับแบบดั้งเดิม การสร้างขึ้นมาใหม่สามารถทำได้โดยอิสระ ในประเทศจีนและญี่ปุ่น ช่างจักสานสร้างสรรค์งานจักสานในลักษณะของงานศิลปะเช่นเดียวกับศิลปะประเภทอื่น ๆ ซึ่งแสดงถึงความก้าวหน้าในการส่งเสริมและพัฒนาเครื่องจักสาน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2539, หน้า 142)

ด้วยเหตุดังกล่าวผู้ศึกษาจึงมีความสนใจและต้องการพัฒนารูปแบบและลดลวดลายหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านโดยใช้ดินสาน เพื่อประโยชน์ใช้สอยและการตกแต่ง กรณีกองข้าวใบตาล อย่างมีระบบแบบแผนตามกรอบแนวคิด ค้นหาวิธีการสร้างสรรค์เชิงศิลปะ โดยไม่ได้มุ่งเน้นในเชิงอุตสาหกรรมหากเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษารูปแบบและลดลวดลาย การทำหัตถกรรมจักสานกองข้าวใบตาลพื้นบ้าน
2. พัฒนารูปแบบและลดลวดลายหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านโดยใช้ดินสาน เพื่อประโยชน์ใช้สอยและการตกแต่ง กรณีกองข้าวใบตาล

ขอบเขตของการศึกษา

การดำเนินการศึกษครั้งนี้ผู้ศึกษาได้จำกัดขอบเขตในการศึกษาคือ

1. ขอบเขตด้านกลุ่มศึกษา

ศึกษาจากบุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นภูมิปัญญาด้านการจักสาน ในการจักสานกองข้าวใบตาล บ้านช้าง หมู่ 7 ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จำนวน 3 คน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษารูปแบบและลดลวดลาย การทำหัตถกรรมจักสานกองข้าวใบตาลพื้นบ้าน และพัฒนารูปแบบและลดลวดลายหัตถกรรมจักสานพื้นบ้านโดยใช้ดินสาน เพื่อประโยชน์ใช้สอยและการตกแต่ง กรณีกองข้าวใบตาล

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนาารูปแบบ (Format Development) หมายถึง การทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เจริญขึ้นหรือการปรับปรุงรูปแบบและลวดลายให้มีความแตกต่าง รูปแบบและลวดลายเดิม โดยการสร้างสรรค์ด้วยมือและเครื่องจักรผสมกัน

ลวดลายหัตถกรรมจักสานพื้นบ้าน (Pattern of Local Basketry) หมายถึง ลวดลายที่เกิดขึ้นจากการประดิษฐ์ตกแต่งเครื่องใช้ไม้สอย เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตโดยอาศัยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ถ่ายทอดเป็นรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น บ่งบอกได้ถึงแนวความคิด ความเจริญ และอารยธรรมของท้องถิ่น เป็นลวดลายที่เกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ เช่น ลวดลายของวัสดุที่นำมาผลิต ลวดลายของพื้นผิววัสดุ ลวดลายประกอบรูปทรง โดยการจัดระบบความคิดผ่านกระบวนการสร้างสรรค์เป็นลวดลายต่าง ๆ โดยอาศัยองค์ประกอบของการออกแบบประยุกต์ให้เข้ากับวัสดุ เทคนิควิธีการ และรูปแบบของงานที่ออกแบบอย่างมีชั้นเชิง

ดินสานหรือจักสานเชรามิค (Handicraft Wicker-Work of Clay) หมายถึง ผลงานศิลปะเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นด้วยมือ โดยผ่านกระบวนการทางเชรามิค ด้วยวิธีการเอาเส้นดินนำมาสานไขว้กัน สอดขัดกัน หรือสานด้วยเทคนิค วิธีการทำเป็นรูปทรงต่าง ๆ เป็นการผลิตจากเนื้อดินให้เป็นสิ่งของเครื่องใช้ และของตกแต่งเปลี่ยนแปลงสภาพดินด้วยความร้อน

การใช้สอยและการตกแต่ง (Usefulness and Decoration) หมายถึง สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต นอกจากจะเกิดประโยชน์โดยตรงแล้วยังแฝงไว้ด้วยความงาม ตลอดจนการอนุรักษ์และการพัฒนานำไปสู่การประยุกต์เพื่อประโยชน์อื่น เช่น การนำไปตกแต่งทั้งภายในและภายนอก

ก่องข้าวใบตาลหรือแอบข้าว (Palm Leaves Rice Basketry) หมายถึง ภาชนะใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว โดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ใบตาล ประกอบด้วย ส่วนท้องเป็นกล่อ่งสี่เหลี่ยมเล็กและส่วนฝาปิดมีลักษณะสี่เหลี่ยมแบนเตี้ย ซึ่งก่องข้าวใบตาลหรือแอบข้าวมีคุณสมบัติพิเศษ คือ ใ้ร้อนของข้าวเหนียวจะสามารถระเหยออกได้ตามรูระหว่างลาย ทำให้ไม่เกิดหยดน้ำจากการรวมตัวของไอน้ำที่ระเหยออกจากข้าว ทำให้ข้าวไม่แฉะ ไม่บูดได้ง่าย และยังมีควมนิ่มนวลน่ารับประทาน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบข้อมูลพื้นฐานเครื่องจักสาน และภูมิปัญญาการจักสาน
2. ทราบกระบวนการ การผลิตโดยใช้ดินสาน
3. ได้ผลิตภัณฑ์จักสานพื้นบ้านที่พัฒนาารูปแบบและลวดลายโดยใช้ดินสาน เพื่อ

ประโยชน์ใช้สอยและการตกแต่ง กรณีก่องข้าวใบตาล